

Kärnfamiljsideal och skamlösa kvinnor

Skam i personliga erfarenhetsberättelser om oavsiktliga graviditeter

LINA METSÄMÄKI är doktorand i nordisk folkloristik vid Åbo Akademi, Finland. I sitt avhandlingsprojekt undersöker hon normer kring familj och kön i personliga erfarenhetsberättelser om oavsiktliga graviditeter

Eller alla känner ju olika men att jag tycker att man skäms att man har liksom inte skyddat sig om man inte verkligen vill ha ett barn (Maja)

Jag träffade Maja¹ under hösten 2019 hemma i hennes hus i en finländsk småstad. Hon berättade då om sina oavsiktliga graviditeter varav den första slutat med ett högt älskat barn och två med abort. Hon hade valt att inte berätta för någon den andra gången hon blev oavsiktligt gravid, eftersom hon skämdes över att ha blivit gravid än en gång som ung kvinna med ett litet barn hemma. Hennes livssituation hade inte upplevts som rätt för att sätta ett barn till världen, då hon och hennes dåvarande pojkvän just bestämt sig för att gå skilda vägar och hon redan hade en oavsiktlig graviditet i bagaget. Då hon bestämde sig för att göra abort berättade hon inte för någon annan än barnets pappa. Hon berättade under intervjun att det tagit många år för henne att kunna tala om det öppet, eftersom hon skämdes.

Maja berör två centrala teman som skammen verkar röra sig kring, kärnfamiljsidealet och omdömeslöshet. Det är också dessa teman som jag kommer att bygga min artikel kring. Idag är aborterna något Maja är öppen om, även om hon tror att de flesta som blivit oavsiktligt gravida ändå skäms och att det är många som inte vill prata om dessa saker på grund av skammen.

OAVSIKTLIGA GRAVIDITETER OCH SKAM

Jag har intervjuat fyra kvinnor som har erfarenhet av oavsiktliga graviditeter. Dessa intervjuer är en del av mitt material till en doktorsavhandling. Intervjuerna

gjordes hösten 2019 med svensktalande kvinnor i Finland som erfarit en oavsiktlig graviditet någon gång under de senaste tio åren.

Graviditet utanför äktenskapet har historiskt förknippats med skam (Lindstedt Cronberg 1997). På 1950-talet var rädslan för en oplanerad graviditet bland ogifta kvinnor stor och äktenskapet sågs på som den accepterade formen inom vilken könsumgänge tilläts (Marander-Eklund 2014:147). Mycket gällande sexualmoral har förändrats sedan dess, bland annat tack vare den sexuella revolutionen på 1960- och 70-talet (Florin 2017). Frågan är vad skammen handlar om år 2019 för de informanter jag intervjuar?

Att skam fortfarande har en plats i dessa berättelser är uppenbart. Syftet med denna artikel är att med utgångspunkt i intervjuerna studera när och hur skam är närvarande och vad skammen gör i detta sammanhang. Jag har använt mig av en kulturanalytisk närläsning med fokus på skam och det som uppfattas som skamligt. Jag vill betona att det inte rör sig om att de kvinnor jag intervjuat nödvändigtvis går omkring och känner skam över sina graviditeter, men att skam figurerar i berättelserna ser jag inte som en slump. Skammen kan också förstås som ett analytiskt redskap, där jag använder mig av det som uppfattas som skamligt för att se på vilka normer som bryts eller upprätthålls genom detta. Ahmed skriver att skam kan erfaras som "*the affective costs of not following the scripts of normative existence*" (2004:107, kursiv i original). Dessa normativa skript kan förstås som centrala i denna artikel och är något jag kommer att återkomma till. Ett normativt skript kan förstås som en uppsättning normer som anger hur individer bör leva sina liv.

Skam är inte något som förekommer

bland mina intervjufrågor. Att skam och tystnad hänger ihop är tydligt, då de flesta tog upp skammen då jag frågade frågor om just tystnad. Inför intervjun sa Freja "Nej, jag skäms inte" som svar på frågan om hon ville vara anonym. Detta kan ses som ett svar på föreställningar om att en oavsiktlig graviditet och ensamt föräldraskap skulle vara något att skämmas för.

Skam är en känsla som på många sätt är svår att undersöka eftersom det inte alltid är lätt att identifiera och definiera vad skam egentligen är (Fisher 2018). Skam kan beskrivas som en smärtsam sensation relaterad till hur jaget känner inför sig självt, som känns i och på kroppen (Ahmed 2004:103), vilket är en definition jag kommer att utgå ifrån i denna artikel. Skam förstås som en social känsla, och även om det handlar om ett omdöme riktat mot en själv, är det ändå inför en verklig eller imaginär annan som vi skäms (Bartky 1990:85–86).

Skam kan upplevas olika beroende på kön, och är en känsla som ofta förknippas med femininitet. Bartky (1990) menar att skammen är central i skapandet av femininitet och formar det kvinnliga subjektet. Relationen mellan genus, makt och skam innebär att skammen har könade och disciplinerande konsekvenser (Fisher 2018), något som jag kommer att ta fasta på i relation till oavsiktliga graviditeter. I likhet med Ahmed är min avsikt även att fokusera på vad känslorna gör, snarare än vad de är (Ahmed 2004), de kan förstås som relationella och produktiva.

FAMILJEIDEAL

Ålder figurerade mycket i tre av berättelserna, där Tina och Freja menade att de

egentligen varit för gamla då den oväntade graviditeten skedde, kring fyrtio, och Maja pratade om att hon varit en ung flicka, kring tjugo. För Siri som genomgått sin oväntade graviditet som 25-åring verkade åldern inte spela någon roll. Tjugofem år kan också te sig aningen ungt, då medelåldern på föderskor i Finland år 2018 var 31 år, och medelåldern för förstföderskor var 29,3 år (Kiuru & Gissler 2019). Än mer väsentligt är ändå föreställningar om när i livet man bör skaffa barn. Ålder hänger ihop med ett heteronormativt livsmanus som vi förväntas följa och därmed behöver förhålla oss till (Ambjörnsson & Bromseth 2010:205). Detta gjorde informanterna med att peka ut att de varit för gamla eller för unga, graviditeten följde inte det förväntade livmanuset.

På frågan om erfarenheten av att bli oavsiktligt gravid var något de brukade tala om och i så fall med vem svarade de flesta aningen motsägelsefullt. De sa att detta inte riktigt var något "man" talade om, eftersom det var något "man" kanske lite skämdes över och därför inte ville dela med sig av, även om de själva ändå gjort det. Det faktum att man blivit oavsiktligt gravid var inte någonting bra. En informant uttryckte det såhär:

På något sätt är det som att det är en sån stämning att det är lite fult att bli oplanerat gravid och... men sen är det på något sätt både fult att behålla det där barnet och fult att göra abort. Så jag vet inte riktigt vad dom vill att man ska göra [skratt] på något sätt. Jag vet inte, kanske att, ja, kanske det är ändå lite sådär skämmigt. Inte är det ju någonting som jättemånga på något sätt pratar om och skyltar med och sådär (Siri).

Siri har ändå inte haft något problem att prata om sin graviditet. Det faktum att det ena barnet varit oplanerat är ingenting

hon strävar efter att tysta ner, tvärtom lyfter hon upp det på ett skämtsamt sätt i sociala sammanhang. Genom att skämta om något som egentligen ses på som lite skamfullt kan hon möjligtvis komma undan skamkänslan. Det handlar också om vem som blivit oavsiktligt gravid och i vilket sammanhang. Siri är gift med sina barns pappa, vilket gör att hon ändå uppfyller de normer som finns kring när och hur en familj bör bildas. Hon följer det heteronormativa livmanuset, även om det inte var intentionen.

Flera informanter sade sig ha drömt om en kärnfamilj. Barn behöver både en mamma och en pappa hade de tyckt. Tre av informanterna hade vid något tillfälle varit ensamstående mammor och två var det vid intervjutillfället. Freja menade att hennes beslut att välja att föda sitt barn var själviskt i och med att barnet inte föddes in i en kärnfamilj, och det var något hon inte ville att hennes barn skulle behöva lida för. Därför hade hon med avsikt valt att sätta sitt barn i ett finskspråkigt dagis då det enligt henne fanns mer singelföräldrar där jämfört med den svenskspråkiga dagvården i samma kommun. Hon berättade att ingen hade gett henne "tyck synd om-blickar" där, något hon var nöjd med. Freja betonade under intervjun att hon inte skämdes över att vara ensamstående, något som kan ses som ett svar på föreställningar kring ensamstående föräldraskap. Att hon känner vad jag tolkar som skuld mot sitt barn är ändå intressant. Här skymtas föreställningar om att de barn som föds har rätt att ha två föräldrar. Då Freja från början vetat att hon skulle bli ensam med barnet men att det antagligen var hennes enda chans att bli mamma känner hon att hennes beslut att behålla barnet var själviskt. Frejas känslor vittnar om en sorts idealisering av kärnfam-

miljen, även om detta blir paradoxalt eftersom hon själv inte upplever sig som fördelad som ensamstående. Tvärtom pratar hon om hur bra och lätt det är att vara ensamstående mamma. Kanske det också är därför det finns ett behov av att betona att kärnfamiljen ändå är det rätta, eftersom hennes egen upplevelse av föräldraskapet annars hade utmanat denna norm?

Maja hade tidvis varit ensamstående med sina barn, men var vid intervju-tidpunkten sammanboende med sitt yngsta barns pappa. Hon hade upplevt det ensamma föräldraskapet som mycket betungande och ett framtida ensamt föräldraskap var också en delorsak till båda hennes aborter. Hon menade att hon om omständigheterna varit annorlunda under hennes graviditeter hade behållit sina barn istället för att göra abort, men att fler barn som ensamstående var för mycket. "Man ska ha råd och ha möjlighet att ha dem också" säger hon och syftar på de barn hon kunde ha haft men som hon kände sig tvungen att välja bort.

Tidigare forskning kring ensamma mammor i Sverige har visat att kvinnornas livssituation skiljer sig mycket åt, och att klass i detta fall kan vara avgörande för hur tungt ett ensamt föräldraskap upplevs. Faktorer som vilket ekonomiskt kapital kvinnorna hade tillgång till samt vilken kontroll de hade över sina arbetstider i form av var, när och hur mycket kvinnorna kunde arbeta påverkade i vilken utsträckning de upplevde sig få ihop tillvaron och kunna kombinera förvärvsarbete och familjeliv på ett tillfredsställande sätt. Speciellt arbetarklassmödrar upplevde detta som mycket svårt i studien (Ålsarve et al 2017:62–65). Maja kan ses som ett typexempel på detta, eftersom hon då var ung, studerande samt jobbade inom vår-

den med oregelbundna arbetstider och låga inkomster.

Freja och Tina levde som ensamstående och var mycket nöjda med det. Tina beklagade sig över att så många försökte para ihop henne med män eftersom de utgick ifrån att alla vill leva i ett parförhållande. Freja hade inget emot att träffa någon, men tyckte att dejtande kunde vänta medan hon koncentrerade sig på sitt barn. Hon menade att det var bättre än de mammor som genast hittade någon ny, vilket jag tolkar som ett sätt att navigera genom motstridiga förväntningar och normer. Hon vet att hon förväntas leva i ett parförhållande, samtidigt som det finns vissa krav på att en nybliven mamma inte ska vara ute för mycket eftersom hon förväntas vara hemma med sitt barn. Att hon vill koncentrera sig på sitt moderskap ger henne en ursäkt för att hon inte lever i en tvåsamhet med en man, och genom att positionera sig mot andra mödrar som snabbt hittat någon genom att hänvisa till att det inte heller är bra för barnen kan hon rättfärdiga sitt eget beslut.

OMDÖMESLÖSA KVINNOR

En del av berättelsen om de oavsiktliga graviditeterna handlade i alla mina intervjuer om att förklara hur graviditeten uppkommit, där informanterna betonade att de nog varit ansvarsfulla och försökt skydda sig, men det hade skett ändå. Freja berättade att hon hade fått höra av en läkare att hon aldrig skulle kunna bli gravid och hade varit så säker på det att hon gjort en tatuering som förhindrade att en epiduralbedövning skulle kunna läggas ifall hon någonsin behövde genomgå en förlossning. Maja och Tina hade ätit p-piller eller tagit dagen efter piller men ändå bli-

vit gravida. Siri, som vid tidpunkten levde tillsammans med sitt äldre barns far, erkände att de hade slarvat lite med säkra dagar. En stor del av intervjun gick ändå åt till att diskutera preventivmedel då hon pratade om att hon aldrig hade hittat något som passat henne och de var för unga för sterilisering.

Jag tolkar denna betoning på att de nog tagit ansvar för sin fertilitet som ett sätt att komma undan den skam som följer av att ha varit omdömeslös, något som hängde starkt ihop med oavsiktliga graviditeter. I synnerhet unga kvinnor upplever det som deras ansvar att skydda sig mot en eventuell graviditet (Ekstrand et al. 2009) och detta var också något informanterna gav uttryck för. Siri uttrycker sig såhär:

Att om det [en oavsiktlig graviditet] liksom händer så är det mera kvinnans ansvar på något sätt fast det inte är det, men det blir liksom så och om man gör abort så är det liksom kvinnans *fel* och... och också om man behåller mot mannens vilja så är det också kvinnans på något sätt *fel* (Siri)

De kunde visserligen själva anse att ansvaret låg på dem båda, men menade att det bara var kvinnan som behövde ta ansvar för detta inför omgivningen efteråt. Kvinnorna betonade inte bara att de hade varit ansvarsfulla då det gällde att försöka förhindra en graviditet, utan också hur de var ansvarstagande som mödrar, och positionerade sig mot andra kvinnor som blivit oavsiktligt gravida men inte tagit sitt ansvar och barnen då behövt omhändertas eller kvinnor som inte skyddat sig och "sportat" (Maja) med att göra aborter. Föräldraskapet innebar för dem i första hand ansvar och en vilja att lägga sitt eget liv åt sidan för att ägna sig åt sina barn. Detta förknippas med ideal kring hur barn ska komma till. Barn behöver kanske

inte vara planerade, men de ska vara önskade, beslutet ska föregås av en barnlängtan (Peterson och Engwall 2010:22). Att betona att man älskade sina barn och att man sett till att vara ansvarsfull tolkar jag som ett sätt för informanterna att försäkra mig om att de var goda mödrar trots omständigheterna. Deras barn var inte planerade, men de barn som kommit till världen var efterlängtade ändå.

Omdömeslöshet är också en egenskap som förknippas med arbetarklassen. Fanny Ambjörnsson följde i sin doktorsavhandling gymnasietjejer i Sverige där tjejerna i det yrkesförberedande programmet sågs som "festprissar som knullas runt och blir med barn" (Ambjörnsson 2004:57), i motsats till tjejerna som gick samhällsprogrammet som hade kul men innanför gränserna för vad som ansågs måttfullt och respektabelt. Även om en oavsiktlig graviditet kan hända vem som helst som har förmågan att bli gravid, finns det ändå föreställningar om att det är en viss typs kvinna som blir oavsiktligt gravid. Dessa föreställningar knyter an till idéer om klass, sexualitet och ålder.

NORMATIVA SKRIPT I BERÄTTELSE OM OAVSIKTLIGA GRAVIDITETER

Om skammen kan förstås som den affektiva kostnaden av att inte följa vissa normativa skript (Ahmed 2004:107), vilka skript är det då kvinnorna upplever att de inte följer? Jag har i denna artikel identifierat två normativa skript som genom den oavsiktliga graviditeten eventuellt bryts mot och därmed orsakar skamkänslor, eller en medvetenhet om att andra anser att man bör känna skam.

Det första handlar om att leva i en kärnfamilj eller i en tvåsamhet. Även om

mina informanter inte pratar om äkten-skap, pratar de om att föda barn innanför tvåsamhetens ramar. Att inte leva i en tvåsamhet och bli gravid kan vara en orsak till att göra abort, eller en orsak till att känna skuld-känslor mot sitt barn för att inte ha gett barnet den kärnfamilj alla barn har rätt till. Normer kring när och hur man ska skaffa familj handlar inte enbart om tvåsamhet, utan också om ålder och ekonomisk situation. Ekonomin ska vara stabil och åldern ska inte vara för låg eller för hög.

Det andra normativa skript som de förhåller sig till handlar om hur en respektabel kvinna ska vara (jfr Skeggs 1997), hon ska ta ansvar för sin fertilitet. Om informanterna i regel gjorde motstånd mot uppfattningen att de ska känna skam över att ha skaffat barn utanför en tvåsamhet, var detta normativa skript inte någonting som de gav uttryck för motstånd mot, utan de var noga med att (åter)upprätta en bild av sig själva som ansvarsfulla och respektabla i mina ögon. Detta gjorde de dels genom att i detalj redogöra för hur de verkligen försökt skydda sig och dels genom att positionera sig mot andra kvinnor som inte skyddat sig eller inte tagit ansvar för de barn de satt till världen.

NOTER

- ¹ Namnen på intervjupersonerna är alla fingerade. Intervjuerna finns arkiverade i Svenska Litteratursällskapet i Finlands arkiv

ARKIVMATERIAL

Svenska Litteratursällskapet i Finland:
 SLS 2343_ljud_01 Maja
 SLS 2343_ljud_02 Tina
 SLS 2343_ljud_03 Freja
 SLS 2343_ljud_04 Siri

REFERENSER

- Ahmed, Sara, 2004. *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University press.
- Alsarve, Jenny; Lundqvist Åsa & Roman, Christine, 2017. *Ensamma mammor: Dilemman, resurser, strategier*. Malmö: Gleerups.
- Ambjörnsson, Fanny, 2004. *I en klass för sig: genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Diss. Stockholm: Ordfront.
- Ambjörnsson, Fanny & Bromseth, Janne, 2010. "När du gifter dig och får barn...: Om ålder, heteronormativitet och genus", i Ambjörnsson, Fanny & Jönsson, Maria (red.), *Livslinjer: berättelser om ålder, genus och sexualitet*. Göteborg: Makadam.
- Bartky, Sandra Lee, 1990. *Femininity and Domination: Studies in the Phenomenology of Oppression*. New York: Routledge, Chapman & Hall.
- Ekstrand, Maria; Tydén, Tanja; Darj, Elisabeth & Larsson, Margareta, 2009. "An illusion of power: Qualitative perspectives on abortion decision-making among teenage women in Sweden", i *Perspectives on Sexual and Reproductive Health* 41:3. 173–179.
- Fisher, Clara, 2018. "Gender and the Politics of Shame: A Twenty-First-Century Feminist Shame Theory", i *Hypatia* 33:3, 371–383.
- Florin, Christina, 2017. "Skambefrielsen: Nya känsloregler för kärlek och sexualitet under 1960- och 70-talen", i Bergman, Helena; Florin, Christina & Ljunggren, Jens (red.), *Känsloernas revolution: Kärlek ilska och lycka på 1970-talet*. Stockholm: Appell förlag.
- Kiuru, Sirkka & Gissler, Mika, 2019. *Perinataalitiilasto – synnyttäjät, synnytykset ja vastasyntyneet 2018*. Tilastoraportti 49. Terveyden ja hyvinvoinninlaitos.
- Lindstedt Kronberg, Marie, 1997. *Synd och skam: Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680–1880*. Diss. Lund: Lunds Universitet.
- Marander-Eklund, Lena, 2014. *Att vara hemma och fru: En studie av kvinnligt liv i 1950-talets Finland*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Peterson, Helen & Engwall, Kristina, 2010. "Naturligt barnfri: Kroppens betydelse i frivilligt barnlösas positionering", i *Tidskrift för genusvetenskap* 2010:3. 7–28.
- Skeggs, Beverley, 1997. *Formations of Class and Gender: Becoming Respectable*. London: Sage.

SUMMARY

Nuclear family ideals and irresponsible women - shame in personal narratives about unintended pregnancy

(Kärnfamiljsideal och omdömeslösa kvinnor - skam i personliga erfarenhetsberättelser om oavsiktliga graviditeter.)

This article investigates what shame does in the context of unintended pregnancy based on interviews with four Swedish-speaking Finnish women. Taking departure from Sara Ahmed's notion that shame can be experienced as the affective costs of not following the scripts of normative existence, two scripts that the interviewees somehow are not following due to their unintended pregnancy are

identified. The first is about breaking the norms about when and how a family should be formed, consisting of both ideas about the nuclear family as the ideal form of family, but also of having a baby at the wrong time with concern to factors such as income or age. The second concerns femininity and how to be a respectable woman, who is expected to take responsibility for her fertility. Becoming unintentionally pregnant is a threat to this position.

Keywords: pregnancy, abortion, shame, emotion, norms, family, femininity, class.

Lina Metsämäki is a doctoral student at Åbo Akademi University in Finland. In her doctoral thesis she writes about family and gender norms in personal narratives about unintended pregnancy.